

Pertti Virtaranta (1918–1997) nauhoittaa Jevdokija Ibuntyttö Bulkinaa, joka itkee miehensä haudalla Rannankylän kalmismaalla Aunuksen Seilissä 19.8.1991.

Valokuva: Helmi Virtaranta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto.

PERTTI VIRTARANTA 1918–1997

Akateemikko Pertti Virtaranta, ikäpolvensa tunnetuin suomen ja karjalan kielen tutkija, kuoli lyhyehkön aikaa sairastettuaan 9. heinäkuuta 1997 Helsingissä. Hän oli syntynyt 20. toukokuuta 1918 Karkussa Ylä-Satakunnassa.

Virtaranta tuli ylioppilaaksi 1936 Tyrvään yhteiskoulusta, opiskeli sen jälkeen suomea, sen sukukieliä ja kirjallisuutta Helsingin yliopistossa, suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon 1943 ja väitteli filosofian tohtoriksi 1946. Valmistuttuaan hän työskenteli ensin jonkin aikaa Lounais-Hämeen kotiseutuyhdistyksen palveluksessa. Vuonna 1948 hän siirtyi Ruotsiin Lundin yliopiston suomen kielen lehtoriksi. Kotimaahan Virtaranta palasi vasta 1955, jolloin hän otti vastaan Karjalan kielen sanakirjan päätoimittajan tehtävät. Samoihin aikoihin alkoi myös hänen pitkä uransa Helsingin yliopiston opettajana: hänet nimitettiin suomen kielen dosentiksi 1956 ja saman aineen varsinaiseksi professoriksi 1959. Professuuristaan hän jäi täysinpalvelleena eläkkeelle 1981. Virtaranta toimi vierailavana professorina Tukholman korkeakoulussa 1961 ja Lundin yliopistossa 1971. Akateemikon arvo hänelle myönnettiin 1990. Virtaranta oli Uumajan (1987), Joensuuun (1989) ja Tukholman (1990) yliopiston kunniatohtori.

Virkatyönsä ohessa Virtaranta hoiti monia vaativia luottamustehtäviä. Hän oli mm. Helsingin yliopiston historiallis-kielitieteellisen osaston varadekaanina 1968–69 ja dekaanina 1969–75, Suomen ja Neuvostoliiton välisen yhteistoimintakomitean kielitieteen työryhmän puheenjohtajana 1981–86 sekä opetusministeriön ulkomaanlehto-

ri- ja kielikurssiasiaain neuvottelukunnan ja sitä edeltäneiden komiteoiden puheenjohtajana 1962–83. Virtaranta toimi aktiivisesti myös useiden tieteellisten seurojen johtelimissä: hän oli Kalevalaseuran johtokunnan jäsen 1964–90 ja varapuheenjohtaja 1969–90, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran hallituksen jäsen 1966–84 ja puheenjohtaja 1973–84 sekä Suomalais-ugrilaisen Seuran johtokunnan jäsen 1968–91. Lisäksi sellaiset kansalaisjärjestöt kuin Karjalan sivistysseura, Karjalan kielen seura ja Tverin karjalaisten ystävät -seura hyödynsivät monella tavoin Virtarannan asiantuntemusta.

Tieteellisen toimintansa Virtaranta suuntasi ensisijaisesti kahdelle taholle: suomen murteisiin ja karjalan kieleen. Kiinnostus kansanomaiseen puheenparteen heräsi hänessä jo kouluaikoina, ja se lienee ratkaissut myös yliopistollisten oppiaineiden valinnan. Murteentutkimuksen pariin Virtarannan ohjasi hänen tärkein akateeminen opettajansa Martti Rapola, jonka äännehistorian luentoja nuori ylioppilas ryhtyi kuuntelemaan jo ensimmäisestä lukuvuodesta alkaen. Hänen muistiinpanonsa olivat niin täydelliset, että ne — kuten tunnettua — monistettiin myöhemmin (1945) kurssikirjaksi. Pro gradu -työnsä aiheeksi Virtaranta sai tavanomaiseen tapaan kotiseutunsa murteen. Viisisataasivuinen tutkimus »Vanhan Sastamalan alueen murteen äännehistoria» valmistui välirauhan aikana toukuussa 1941, ja se palkittiin arvosanalla laudatur.

Tie kohti väitöskirjaa näytti nyt olevan auki, mutta pian alkanut jatkosota kariutti kaikki suunnitelmat. Virtarannan innostus-

ta se ei kuitenkaan kyennyt sammuttamaan: hän ryhtyi asemasodan aikana tekemään muistiinpanoja eteläkarjalaisista Mäntyse-
län, Paatenen ja Porajärven murteista. Tä-
stä alkoi harrastus, joka ei enää koskaan pääs-
tänyt miestä otteestaan. Suomen kielen tut-
kijasta oli nyt tullut pysyvästi myös karja-
lan kielen tutkija. Ensimmäinen kirjallinen
näyttö tästä oli sodan jälkeen ilmestynyt
laaja artikkeli »Eteläkarjalaisten murteiden
s», jossa tämä foneettisesti vaikeaselkoinen
ilmiö on perin pohjin selvitetty.

Sodan päätyttyä Virtaranta pääsi vihdoin
keskittymään kotoisiin murretutkimuksiin
ja syventämään pro gradu -työtään väitös-
kirjaksi. Yhdessä vastaviihityn Helmi-vai-
monsan kanssa hän kokosi Ylä-Satakunnan
pitäjistä aineiston, jonka veroista ei ollut
aikaisemmissa murremonografioissa nähty:
se oli elävää, typistelemätöntä, pääosin
spontaanista puheesta poimittua kieltä.
Materiaalin täyteläisyys ei suinkaan ollut
»Länsiyhä-Satakuntalaisten murteiden äänne-
historian» (I väitöskirja 1946, II jatko-osa
1957) ainoa ansio. Tarkastustilaisuuden
vastaväittäjä Martti Rapola kiitti erityisesti
sitä, että väittelijä oli luopunut vanhasta
kaavamaisesta dispositiosta ja kehitellyt sen
tilalle uuden, ilmiöiden historiallisiin yh-
teyksiin perustuvan jaottelun. Virtarannan
väitöskirjasta tulikin ymmärrettävästi mon-
ien myöhempien äännehistorioiden esiku-
va.

Lundin-vuodet (1948–55) toivat Virta-
rantojen elämään eräänlaisen suvantovai-
heen, jonka aikana oli tilaisuus kypsytellä
uusien ideoita ja valmistautua tuleviin tehtä-
viin. Ne antoivat myös mahdollisuuden seu-
rata läheltä alan kansainvälisiä virtauksia,
joista ei sodanjälkeisessä kotimaassa tiedet-
ty juuri mitään. Ennen pitkää kävi lisäksi
ilmi, että lähisukukielten tutkijalle oli Ruot-
siin siirtyneiden pakolaisten keskuudessa
tarjolla mitä hedelmällisin työmaa. Eikä
tässä vielä kaikki: Ruotsissa oli jo aloitettu

murteiden tallennus uusien teknisten apu-
neuvojen eli magneettisten äänentallenti-
mien avulla. Virtaranta jos kuka ymmärsi
niiden arvon.

Virtarannat olivat heti sodan jälkeen
ruvenneet yhteisvoimin keräämään ja jul-
kaisemaan yhtenäisiä murretekstejä. Ensim-
mäinen teos, Yläsatakunnan murteita esitte-
levä »Vanha kansa muistelee» (1947), oli
vielä vanhanaikaisen ja vaivalloisen sanelu-
tekniikan tuote, mutta sitä pian seuranneet
»Hämeen kansa muistelee» (1950), »Elet-
tiinpä ennenkin» (= Sastamalan seudun
murrekirja 1953) ja »Sana ei sammaloidu»
(= Päijät-Hämeen murrekirja 1953) perus-
tuivat jo äänitteisiin. Näin oli muutamassa
vuodessa syntynyt runsassisältöinen ja luot-
tettava aineskokoelma, joka kattaa lähes
koko vanhan hämäläisalueen.

Tarmokas etsintä ja onnekkait sattumat
johdattivat Virtarannan Ruotsin-kaudella
eräiden hänelle entuudestaan outojen kieli-
muotojen pariin. Karjalaiset, joita oli mel-
koinen määrä siirtynyt sodan jälkeen Ruot-
siin, olivat kyllä vanhastaan tuttuja, mutta
nyt oli haastateltavien valtaenemmistö vie-
nalaisia. Heiltä Virtaranta kokosi mahtavan
kieli- ja perinneaineiston, josta pääosa tuli
julki suurta huomiota ja ihailua herättäneis-
sä teoksissa »Vienan kansa muistelee»
(1958) ja »Kultarengas korvaan» (1971).
Eteläruotsalaisesta Mölndalin pikkukau-
pungista Virtaranta tavoitti huhtikuussa
1950 pohjoislyydiläisen Stefan Huotarisen,
joka osoittautui poikkeuksellisen eteväksi
kertojaksi ja kielimestariksi. Hänen puhees-
taan litteroiduista teksteistä syntyi ainoalaa-
tuinen näyttekokoelma »Lyydiläisiä tekste-
jä I–V», johon liittyy vielä perinpohjainen
Haljärven murteen muoto-opin kuvaus (yh-
teensä lähes 2 000 s.). Teossarjaa voi lioit-
telematta sanoa lyydiläisten henkisen perin-
teen muistomeriksi, mutta samalla se on
tekijänsä mestarillinen taidonnäyte. Ruot-
sissa Virtaranta saattoi myös syventää Inke-
▷

rin kielimuotojen tuntemustaan, sillä hän onnistui löytämään Göteborgin ympäristöstä peräti parinkymmenen eri murteen puhujia. Nauhoitukset tuottivat jälleen mainion tuloksen, ja Virittäjän lukijat saivat siitä jo 1953 ja 1955 kaksi vakuuttavaa tekstinäytettä. Myöhemmin (1978) Virtaranta julkaisi 135-sivuisen kirjasen »Inkeriläisiä sananlaskuja ja arvoituksia».

Muutto Suomeen Karjalan kielen sanakirjan päätoimittajaksi merkitsi uutta kiihkeää työrupeamaa: sanakirjan teko oli saatava vauhtiin, sen materiaalin täydennyskeuru liikkeelle sekä omat keskeneräiset tekstikokoelmat ja tutkimukset valmiiksi. Virtaranta ei turhia aikailut. Toimitus ryhtyi heti kirjoittamaan sana-artikkeleita, vaikka aineisto oli vielä varsin puutteellinen. Pahimmat aukot pystyttiin kuitenkin nopeasti täyttämään, kun sanakirja sai käyttöönsä Juhon Kujolan 1900-luvun alussa Tverin, Valdain ja Tihvinän karjalaismurteista tekemät muistiinpanot. Tästä seurasi pian se, että Virtarannat hankkiutuivat (1957 ja 1958) myös itse puolitutemattomille Tverin maille, mistä he toivat mukanaan mahtavan saaliin. Toinen päälähde, josta Karjalan kielen sanakirja saattoi tuolloin saada täydennystä, olivat tietysti Virtarannan omat kokoelmat. Niiden arvo ja laajuus opittiin ymmärtämään vasta 1958, kun Virtaranta julkaisi edellä jo mainitun teoksensa »Vienen kansa muistelee».

Keskeneräisistä tutkimuksistaan Virtaranta piti tärkeimpänä jo kauan vireillä ollut hämäläismurteiden yleisesitystä. Sen laatimiseen ei kuitenkaan näyttänyt olevan riittävästi aikaa; aihetta oli siksi pakko supistaa. Virtaranta lohkaisi nyt pääteemasta yhden keskeisen luvun: soinnillisesta dentaalispirantista kehittyneen hämäläisen /n/ varhais historian. Työn aikana suunnitelma jälleen muuttui, sillä /n/ vaiheiden selvittely edellytti myös dentaalispirantin muiden jatkajien huomioon ottamista. Koko kieli-

aluetta koskeva »Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus suomen murteissa» valmistui 1958. Se sai asiantuntijoilta varauksettoman kiitoksen. Paavo Ravilan mielestä se oli »parasta, mitä meillä äännehistorian alalla on kirjoitettu». Virtaranta oli nyt antanut vakuuttavan näytön pätevydestään varsinaisen professorin virkaan.

Virkaanastujaisesitys, jonka Virtaranta piti 25. helmikuuta 1959, oli vastikään nimitetyn professorin ohjelmanjulistus (ks. Vir. 1959: 441–449). Sen ydinajatuksena oli suomen kansankielen tutkimuksen perusedellytysten parantaminen. Käytettävissä oleva kapasiteetti olisi suunnattava ensisijaisesti kolmelle taholle: murreosanaston kartoitukseen, paikannimistön keruuseen ja yhtenäisten murrenäytteiden tallentamiseen. Näistä tehtävistä Virtaranta piti tärkeimpänä viimeksi mainittua, ja sitä varten olikin hänen aloitteestaan jo perustettu Suomen kielen nauhoitearkisto. Virtaranta toimi nauhoitearkiston hoitokunnan puheenjohtajana 1959–83. Tänä aikana hän joutui huolehtimaan mitä moninaisimmista käytännön toimista: hankkimaan arkiston tarvitsemat varat ja huonetilat, suunnittelemaan ja usein myös nopeasti improvisoimaan varsinaisen toiminnan, kehittämään Suomen oloihin sopivan nauhoitustekniikan ja -menetelmät sekä kouluttamaan henkilökunnan ja stipendiaatit. Hoitokunnan puheenjohtaja halusi luonnollisesti olla myös kenttätutkijana kollegojensa ja alaistensa esimerkki. Hän teki nauhoitusmatkoja harva se kuukausi eri puolille kotimaata, miltei kerran vuodessa Itä-Karjalaan, kymmenkunta kertaa Tveriin sekä kolmesti Yhdysvaltoihin ja Kanadaan jne. Hän tuskin jätti käyttämättä ainoatakaan tilaisuutta, jossa oli tarjolla edes jotain nauhoittamisen arvoista. Virtarannan omien äänitteiden kokonaiskesto on tietävästi runsaat 2 000 tuntia. Kukaan toinen ei ole päässyt lähellekään

tätä määrää. Itse arkisto on vuosikymmenien mittaan kasvanut lähes tyhjästä valtaiksi kieli- ja perinnet materiaalin varastoksi: siinä on tätä nykyä äänitteitä noin 22 000 tuntia, niistä suomen murteita 15 000 tuntia, suomen sukukieliä runsaat 2 500 tuntia sekä kirjailijain ja tutkijain haastatteluja noin 3 000 tuntia.

Tutkimus- ja keruumatkojensa saaliita Virtaranta ei jättänyt arkistojen hyllyille pölyttymään, vaan hän pyrki mahdollisuuksien mukaan saattamaan niitä myös julkisuuteen. Näin hän oli — kuten edeltä jo kävi ilmi — menetellyt jo Ruotsin-kaudellaan, ja samaa linjaa hän jatkoi myös työntäytteinä professorinvuosinaan ja varsinkin eläkkeelle päästyään. Ensimmäinen pääosin nauhoitearkiston äänitteisiin perustunut murrenäytekokoelma oli 1964 ilmestynyt »Suomen kansa muistelee». Se sai seuraajakseen kokonaisen kirjasarjan »Kotiseudun murrekirjoja». Siinä Virtaranta julkaisi tasaiseen tahtiin peräti kuusi teosta: »Someron murrekirjan» 1973, »Tyrvään murrekirjan» 1976, »Länsi-Kannaksen murrekirjan» 1982, »Viljakkalan murrekirjan» 1983, »Karkun murrekirjan» 1986 ja »Tampereen murrekirjan» 1987. Virtarannan murrenäytteiden yhteinen sivuluku nousee hieman yli 4 000:n, mutta se on vain vähäinen osa hänen nauhoitteistaan.

Kaikkein arvokkaimman aineistonsa Virtaranta varmaan keräsi raskailta Itä-Karjalan- ja Tverin-retkillään. Niiltä kertyi nauhoihin ja muistiinpanoihin sekä eri murteita ja elämänaloja edustavia kielennäytteitä että vanhaa kansanperinnettä, kuten itkuvirsiä, satuja, sananparsia, arvoituksia jne. Tallentamastaan materiaalista Virtaranta ennätti julkaista pitkän rivin kirjoja: »Tverin karjalaisten entistä elämää» (1961), »Kultarengas korvaan. Vienalaisia satuja ja legendoja» (1971), »Polku sammui» (1972), »Vienalaisia lastenlauluja» (1973), »Karjalaisia sananlaskuja ja arvoituksia» (1976),

»Vienan kyliä kiertämässä» (1978), »Kauas läksit karjalainen» (1986, yhdessä Helmi Virtarannan kanssa). »Suru virret suuhun tuopi» (1989), »Karjalan kieltä ja kansankulttuuria I» (1990, yhdessä Helmi Virtarannan kanssa), »Tverinkarjalaisista nimistä» (1992) ja »Lyydiläisiä tekstejä VI. Anna Vasiljevna Tšesnakovan kerrontaa ja itkuvirsiä» (1994). Tähän pitkään luetteloon on vielä lisättävä aikaisemmin mainitut, Itä-Karjalan pakolaisilta koottuun aineistoon perustuvat »Vienan kansa muistelee» (1958) ja »Lyydiläisiä tekstejä» I–V (1963–84) sekä »Haljärven lyydiläismurteen muotooppia» (1986). Edelleen on syytä muistaa Virtarannan monet ansiokkaat artikkelit, kuten »Erästä karjalais-vepsäläisestä kollektiivijohtimesta» (1959), »Über die Partikeln auf *-li* in den ostseeft. Sprachen» (1962), »Havaintoja tverinkarjalaisesta paikannimistöä» (1973), »Die Dialekte des Karelischen» (1972) ja »Über den olonetzischen Konduši-Dialekt» (1973). Henkilö- ja kulttuurihistoriaa taas edustavat sellaiset teokset kuin »Juho Kujola, karjalan ja lyydin tutkija» (1960) sekä »Karjalaisia kulttuurikuvia» (1981) ja sen uudistettu laitos »Kulttuurikuvia Karjalasta» (1990), joka on supistettuna versiona ilmestynyt myös venäjäksi (1992). Pertti Virtarannan Karjalaiheinen tuotanto on jo pelkkänä työsuorituksena hämmästyttävä.

Nauhoitearkiston perustamisen aikoihin ei varmaan kukaan osannut aavistaa, että Virtaranta oli jo kauan suunnitellut amerikkansuomen tallentamista. Hän oli kyllä tehnyt laajoja kenttätöitä Pohjois-Ruotsissa ja Vermlannissa, mutta kielialueemme länsireunan ylitse hänen ei tiedetty kurkottavan. Siksi oli melkoinen yllätys, kun Virtaranta vuonna 1965 — Karjalan-retkien lomassa — suuntasi matkansa Atlantin taakse Yhdysvaltain ja Kanadan suomalaissiirtolaisten pariin. Nauhasaalis oli jälleen melkoinen, mutta se ei tietenkään ollut täydellisyys-▷

teen pyrkivälle tutkijalle kylliksi: tarvittiin vielä kaksi keruurynnäkköä (1975 ja 1980), ennen kuin päätavoitteen, Amerikansuomen sanakirjan, ainekset olivat koossa. Sanakirja ilmestyi monien muiden töiden viivästytämänä 1992, ja viime vuonna tuli julki vuoden 1980 matkaa kuvaileva teos »Hauska tutustua. Amerikansuomalaisia tapoissa.» Amerikansuomen harrastus toi Virtarannalle myös uuden tehtävän: hänet pyydettiin vuosiksi 1986–89 johtamaan Suomen Akatemian rahoittamaa amerikan- ja australiansuomen tutkimushanketta. Miellissä kangastellutta amerikansuomalaisten kielennäytekokielmaa hän ei sen sijaan ennttänyt saada aikaan.

Nauhoitearkiston työohjelmaan kuuluvat nykyisin myös kulttuurihistorialliset haastattelut. Aloitteentekijä oli jälleen Virtaranta, joka jo 1950-luvun puolivälissä äänitti F. E. Sillanpään muisteluja. Myöhemmin harrastus voimistui ja laajeni: Virtaranta haastatteli monia nimekkäitä suomalaisia ja ulkomaalaisia tutkijoita, kirjailijoita ja kääntäjiä. Pisimmät keskustelut hän kävi tietävästi Väinö Linnan kanssa. Nauhoitteidensa pohjalta Virtaranta julkaisi teokset »F. E. Sillanpään puhetta» (1967), »Keskusteluja Valev Uibopuun kanssa» (1991) ja »Suomeen suostuneita. Kielimiehiä ja kulttuuripersoonia» (1995). Tutkimus Väinö Linnan puhekielestä ja hänen teostensa taustasta jäi valitettavasti kesken.

Virtaranta asetti tieteellisen toimintansa keskeiseksi tavoitteeksi suomen ja sen sukukielten tutkimuksen aineistopohjan vahvistamisen, ja tämän päämäärän saavuttamiseksi hän teki työtä vuosikymmenestä toiseen uskomattoman tarmokkaasti ja johdonmukaisesti. Entä joutuiko hän tämän vuoksi työntämään syrjään kaksi muuta virkaanastujaisesityksensä mainitsemaansa tehtävää, onomastiikan ja murremaantieteen edistämisen? Ei suinkaan. Suomen nimikirjaston säätien hallituksessa Virtaranta vai-

kutti merkittävästi paikannimistöme keruun tehostamiseen, ja omilla nimistötutkimuksillaan hän osoitti, miten kiinteästi metodisesti kurinalainen onomastiikka ja kielitiede liittyvät toisiinsa. Murremaantieteen ja kartografisen selvittelyn tärkeyttä Virtaranta tähdensi väsymättä oppilailleen. Hän luovutti kartastontekijöiden käyttöön auliisti omia muistiinpanojaan, ja hänellä itsellään oli jo koossa Inkerin murreatlakseen materiaali. Virtaranta oli monien erilaisien hankkeiden luotettava taustavoima, jonka uskottiin neuvokkuudellaan selvittävän kiperimmätkin tilanteet.

Raskaista tutkimusmatkoista, aktiivisesta julkaisutoiminnasta ja moninaisista luotamustehtävistä huolimatta Virtaranta hoiti menestyksellisesti myös työntäyteisen professorinvirkansa. Hänen oppilaansa muistavat lämpimästi hänen selkeitä luentojaan ja kannustavaa ohjaustaan. Erytisen kiitollisia Virtarannalle ovat ne entiset jatko-opiskelijat, jotka ovat hänen rohkaiseminaan uskaltaneet tieteelliselle uralle. Työtovereitaan kohtaan Virtaranta oli aina solidaarinen ja iloitsi vilpittömästi näiden saavutuksista. Milloinkaan hänessä ei voinut havaita kateuden häivääkään. Hänellä oli synnynnäinen kyky tulla toimeen kaikenlaisten ihmisten kanssa. Hän esiintyi yhtä luontevasti ja rauhallisesti akateemisilla kateedereilla kuin vähäisemmissä maalaistorpissa. Ei ihme, että hänen ystäväpiirinsä oli harvinaisen laaja ja monenkirjava.

Virtaranta oli suuren yleisön parhaiten tuntema ja eniten arvostama kielentutkijamme. Siihen olivat ennen muuta syynä hänen lukuisat radio- ja televisio-ohjelmansa, joissa hän kertoili tutkimusmatkoistaan ja niillä tapaamistaan ihmisistä sekä esitteli varsinkin karjalaisten, inkeriläisten ja setukaisien perinnettä ja kulttuuria. Suosittuja olivat myös hänen kauniit, taidokkaiden valokuvien elävöittämät kirjansa. Tähän valioiden sarjaan kuuluu viimeisenä osana vähän

ennen tekijänsä kuolemaa ilmestynyt teos »Suomalaismetsissä. Muistelmia matkoilta Keski-Skandinavian suomalaisten keskuuteen». Virtarannan koruton mutta lämmin, kaikkea paatosta ja sentimentaalisuutta karttava sanonta soljuu siinä aidoimmillaan.

Virtarannan elämänsä kaaren tarkastelu pakottaa kysymyksiin, kuinka yksi ihminen on ennättänyt saada noin paljon aikaan. Tyhjentävää vastausta on vaikea antaa. Oikeassa ovat tietysti ne, jotka puhuvat hänen lahjakkuudestaan, ahkeruudestaan ja innostuksestaan, mutta pelkät luonteenpiirteet eivät riitä selittämään hänen saavutuksiaan.

Siksi rohkenen arvella, että Virtarannalla on täytynyt olla vakaamuksellinen usko oman tutkimus-, tallennus- ja julkaisutoimintansa tärkeyteen. Tuskin hän olisi jaksanut vuosikymmenestä toiseen kestää valtaisaan työtaakkaansa, ellei hän olisi tiennyt tekevänsä alallemme korvaamattomia palveluksia. Varmaa onkin, että Pertti Virtarannan elämäntyön arvo tulee vastaisuudessa jatkuvasti kasvamaan. ■

HEIKKI LESKINEN

*Jyväskylän yliopisto, suomen kielen laitos,
PL 35, 40351 Jyväskylä*

VILHO SETÄLÄ: MUISTEMIA E. N. SETÄLÄSTÄ

Maisteri Vilho Setälä muisteli isäänsä 14.2.1952. Ritva Peltosen pikakirjoituksella muistiinmerkitsemät tuokiokuvat löytyivät Kotikielen Seuran arkistosta.

SKS:n kokoelmissa on erään henkilön haastatteluja isästäni, mutta ne osoittavat yksipuolisuutta ja arvostelukyvyttömyyttä ja antavat vääristellyn kuvan isäni luonteesta. Tahdon oikoa eräitä niissäkin esitettyjä seikkoja.

Ensimmäinen esi-isä oli Heikki Sonni, 1455 lautamiehenä Kokemäellä ja sen ympäristössä. — Isäni oli ajatellut joskus muuttaa nimeä, koska tämä ei ollut ihmisen nimi vaan talon nimi. Sonnilan talon isännän veli hallitsi taloa joskus, siitä oli tullut Setälä-nimi. Ajatteli muuttaa Setäseksi, mutta arveli, ettei se siitä kovin paljon paranisi. Silloin ei vielä ollut tätä Heikki Sonnia saatu selville, mutta uskon, että jos hän sen olisi tiennyt, hän olisi ottanut sen nimen.

Kun hänen lauseoppinsa oli valmistunut, niin hän matkusti kasvinkotiinsa Kauvatsalle enonsa luo. Siellä joku vieras kysyi häneltä: »Tunneteko sitä Tätälää sieltä lyseosta, joka on kirjoittanut sen lauseopin,

jolla meitä kiusataan?»

Joskus on väitetty, ettei isä tarpeeksi osoittanut kiittollisuutta Genetzille, jonka on arveltu huomattavasti vaikuttaneen lauseopin syntyyn. Mutta hän ainoastaan pyysi Setälää keräämään aineistoa. Setälä järjesti sen, ja kun Genetz näki sen edessään, hän sanoi: »Eihän minun tarvitse lauseoppia kirjoittaakaan, mehän voimme toimittaa julkisuuteen tämän sinun lauseoppisi.» Genetz ei siis korjailut eikä parannellut sitä. On tietysti pidetty aivan uskomattomana, että 16-vuotias koulupoika kykenisi itsestään tämän luomaan.

Kouluaikana hän toveriensa kanssa ryhtyi julkaisemaan käännöstä Ebersin teoksesta »Homo sum». Kuusikko nimellä Kuusi toverusta ryhtyi siihen. Vain muutama harva suoritti osuutensa loppuun asti, suurin osa jäi Setälän tehtäväksi ja koko teoksen tarkastus. Sitä ei siis myöskään kukaan muu, esim. opettaja, tarkistanut ennen kuin

▷